

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА V

БРОЈ 5

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR V
VOLUME 5

Accepted on December 27th 2016, at the 10th meeting of the SASA Department of
Language and Literature, following the reviews of academician
Nada Milošević-Dorđević and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2017

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА V

БРОЈ 5

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности
од 27. децембра 2016. године, на основу рецензија академика
Нане Милошевић-Ђорђевић и академика *Предрага Пићера*

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2017

© Српска академија наука и уметности, 2017

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године. У четвртном броју су текстови са Трибине из 2015. године.

Прилози се објављују без измена. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
19. I 2016 – 13. XII 2016.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручни сарадник
Стасја Церовић

САДРЖАЈ

<i>Plasma electronics : applications in microelectronic device fabrication / Toshiaki Makabe, Zoran Lj. Petrović</i>	11
<i>ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ. Књ. 1–2, Зборник у часопису Мирјане Живојиновић / уредници Бојан Миљковић, Дејан Целебџић</i>	29
<i>Сенјандрејски зборник. [Књ. 1–4] / уредници Дејан Медаковић, Динко Давидов</i>	41
<i>Дејинињсџиво / Динко Давидов</i>	41
<i>Научно наслеђе Радомира Д. Лукића : зборник радова са научној скупи одржаној 11–12. децембра 2014. / уредници Данило Басија, Сима Аврамовић</i>	51
<i>Фази линџисџика / Милорад Радовановић</i>	65
<i>Најџисџи исџоријске садржине у зидном сликарсџиву. Том 1, XII–XIII век / Гојко Субоџић, Бојан Миљковић, Ирена Шџадијер, Ида Тоџи</i>	81
<i>Моћ и џревласџи : Тукидидова џолиџичка мисао / Косџија Чавошки</i>	93
<i>Оџашевџић / [џексџиови] Ирина Субоџић, Бранислав Димџиријевић, Јован Чекић</i>	105
<i>Три џоеме / Маџија Бећковић</i>	119

Дан Библиоџеке САНУ џосвећен Вуку Сџефановићу Караџићу	137
Вук Сџефановић Караџић : (1787–1864–2014) / уредник Нада Милошевић-Ђорђевић	137
Светиџи Ђирило и Меџодије и словенско џисано наслеђе : 863-2013 / [уредници Јованка Раџић, Викџор Савић]	157
Образовање : развојни џоџенџијал Србије : зборник радова са научноџ скуџа одржаног 23. и 24. новембра 2012. џодине / уредник Александар Косџић	169
Двесџа џодина од рођења Јосифа Панчића / уредник Владимир Сџевановић	183
Флора бриофџија Србије. [Књ.] 1, Тресеџнице (Sphagnophyta) / Марко Сабовљевић ; уредник Владимир Сџевановић	183
Ономасџика ценџралноџ Косова / Милеџа Букумирић ; џлавни уредник Александар Лома	207
Ономаџолошки џрилози. [Књ.] 22 / џлавни уредник Александар Лома	207
Први балкански раџи 1912–1913 : исџоријски џроцеси и џроблеми у свеџлосџи сџоџоџишњеџ искусџва / уредник Михаило Војводић	225
Глас Одељења исџоријских наука САНУ (џосвећен академику Владимиру Сџојанчевићу) / уредник Љубомир Максимовић	225
Зборник радова у часџ академику Десанки Ковачевић Коџић / џлавни уредник Рајко Кузмановић	240
Докџор Владан Ђорђевић : џедесеџоџоџишњеџа књижевноџа раџа : 1860 – 25. фебруар – 1910 / Војислав М. Субоџић	252
Прилози за исџорију хемаџологије у Србији / Раџоје Чоловић, Милица Чоловић, Наџаша Чоловић	252

<i>На крају њуџа / Дејан Десџић ; уредник Милан Лојаница</i>	<i>273</i>
<i>Унајређење села у брдско-џланинским џодручјима Србије / уредник Драјан Шкорић</i>	<i>291</i>
<i>Унајређење џчеларсџива у Србији / уредник Драјан Шкорић</i>	<i>291</i>
<i>Образовање за модерну џољџивреду : зборник радова са научној скуђа, Шабац, 27. мај 2016. Година / уредник Драјан Шкорић</i>	<i>291</i>
<i>Академске беседе. Књ. 1 / уредник Миро Вуксановић</i>	<i>310</i>
<i>Прејиска Лодовика Бекаделија, надбискуђа дубровачкој (1555–1560) / Снежана Милинковић, Никша Сџићчевић ; уредник Слободан Грубачић</i>	<i>315</i>
<i>Зборник Инсџијџуђа за срџски језик САНУ. [Књ.] 3, Срџски језик и акџуелна џиђања језичкој џланирања / уређивачки одбор Иван Клајн, Предрај Пџиер, Срејџо Танасић ; џлавни уредник Срејџо Танасић</i>	<i>329</i>
<i>Именик ауђџора, уредника и џоворника</i>	<i>352</i>

Први балкански рат 1912–1913 : историјски процеси и проблеми у светлости стогодишњег искуства / уредник Михаило Војводић. – Београд : САНУ, 2015

и

Глас Одељења историјских наука САНУ (посвећен академику Владимиру Стојанчевићу) / уредник Љубомир Максимовић. – Београд : САНУ, 2015

Говорили: академик Михаило Војводић
др Љубодраг П. Ристић
проф. др Александар Растовић

У Београду, уторак 27. септембар 2016. у 13 часова

ДВА ВЕКА У ЈЕДНОМ ВЕКУ

Данашња, петнаеста овогодишња по реду, наша Трибина посвећена је стогодишњици једног за српски народ значајног догађаја и једном историчару који се приближава својој стотој години. Приказаћемо зборник радова са научног скупа о Првом балканском рату, о ослобађању Косова и Метохије са другим српским пределима, на почетку двадесетог века, када, у слављу после победе, нико није очекивао да ће исти век донети велике ратове каквих раније није било и логоре са зверствима каквих раније није било. Приказаћемо, уз најновију књигу *Гласа* Одељења историјских наука, и рад најстаријег члана тог Одељења, јер је управо њему књига посвећена. Говорићемо, дакле, и о томе како је академик Владимир Стојанчевић, сада са пуних 93 године живота, неодвојив од свог радног стола у кући, десетинама година у низу, бес-

прекидно, изучавао понајвише баш оне крајеве који су ослобођени у балканским ратовима, а то су Стара Србија, Косово и Метохија.

У додатку *Гласа* чији је уредник академик Љубомир Максимовић пописани су радови академика Стојанчевића од 2004. до 2014. године. То је заправо допуна библиографије која је на стотинак страница раније објављена. У десет година, од 2004. до 2014, академик Стојанчевић, рођен 1923, објавио је 37 књига на више хиљада страница, од књиге о Тимочкој крајини до књиге о Вуку Караџићу. У истом периоду објавио је академик Стојанчевић и стотинак научних расправа, огледа, приказа и рецензија, од цихада у Првом српском устанку до записа о Арчибалду Рајсу. Овакав подухват заслужује много више од честитке и лепих жеља, заслужује посебно истраживање.

Говоре академик Михаило Војводић, уредник научног зборника о Првом балканском рату, др Љубодраг П. Ристић и проф. др Александар Растовић.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ

ВЛАДИМИР СТОЈАНЧЕВИЋ

Академик Владимир Стојанчевић припада данашњој старијој генерацији историчара, препознатљивој по бескрајно много историографског искуства и неисцрпног знања, која је у науци решила много значајних питања али и отворила читав низ проблема, ставила доста знакова питања и тиме у ствари усмерила многе озбиљне посленике историјске науке да се баве истраживањем онога што је из разних разлога било мимоиђено. Као појединац он је својим досадашњим резултатима с правом стекао углед историчара који оригинално и самопоуздано тумачи појаве и збивања из српске историје у хронолошком распону од 18. до почетка 20. века. Написао је велики број расправа, студија, огледа, монографија посвећених новијој историји Србије, претежно објављених у нашим издањима али исто тако и у иностраним публикацијама. Показао је да суверено влада архивским и публикованим изворима, да је одличан познавалац научне литературе о српској историји, једном речју комплетан историчар, један од најбољих представника прве послератне генерације историчара, неуморни трагач за новим, аутор који је сваким својим следећим радом доносио нешто своје у појму, објашњењу, идеји, закључку. Примера

ради, последње књиге које је објавио о српској историји новијег времена, дакле, од стварања нове српске државе, посветио је испитивању односа са суседним народима, стекавши тако заслуге и за проучавање балканског простора у најширем смислу те речи.

Академик Стојанчевић, рођен 1923. године, целу научну каријеру провео је у Историјском институту САНУ од избора за асистента 1950. године па до пензионисања 1984, прошавши притом кроз сва научна звања. За дописног члана САНУ изабран је 1978. године, а за редовног 1988. године. Највише се бави историјом Србије и српског народа под турском и хабзбуршком влашћу али је велики део својих истраживања посветио проблемима балканске историје, у првом реду српско-бугарским односима из чије проблематике је објавио четири књиге посебних издања, затим српско-арбанашким и српско-грчким везама. Интензивно је проучавао српску и балканску прошлост од 18. века па до краја Првог светског рата, објавивши велики број текстова међу којима више од четрдесет књига и око 700 других радова. Мислим да ове цифре нису потпуне. Библиографију његових радова објавио је 1998. године господин Станиша Војиновић, а затим и њен наставак 2014. године. У својим радовима академик Стојанчевић обрађивао је како политичка, војна, друштвена и црквена питања, тако и историјску географију, демографију, етнографију, статистику, а затим и рад појединих значајних личности српске историје. Организовао је велики број научних скупова, сусрета, округлих столова, посвећених појединим темама или јубилејима. Колега Стојанчевић заслужено је стекао име историчара који лако и спретно тумачи појаве у дугом временском периоду српске историје. Велики број расправа, студија и монографија које је о томе написао потврђују да изврсно влада историјским подацима. Доказао је да је изузетно талентован историчар, један од најзначајнијих представника српске историјске науке у последњих пола века. Образован и проницљив, пре свега радознао истраживач, уверио нас је у то и да је одличан писац који је сваким својим радом доносио нешто ново било да је то тумачење, идеја, или порука. У више својих књига, како смо рекли, анализирао је односе Срба са суседним народима, остваривши тако значајан резултат у сагледавању балканског подручја у 19. веку. Посебно бих издвојио његову књигу *Српски народ у својој новијој историји*, у којој није у центру пажње српски народ него српски простор. То му је пружио могућност да слободније прелази с проблема на проблем који тумачи па је захваљујући свом огромном искуству и изврсном владању материјом одржао нит која читаоцу објашњава стремљења српског народа после пропасти његове средњовековне државе. Свако време у новијој историји – истиче Стојанчевић – носило је своје поруке, јер је српски народ у разним периодима, с обзиром на понашање његових

разнородних делова имао своје суштинско заједничко обележје. Доста од тих порука колега Стојанчевић је одгонетнуо али је поједине још неотворене само наговестио и пренео их генерацијама данашњих и будућих историчара да их разреше.

Више од шездесет година академик Стојанчевић је, међутим, поред уобичајених тема из српске историје проналазио и изучавао недовољно уочена али озбиљна питања значајна за боље познавање централних области српског етничког простора, али и његових периферних делова. Тако је прошлост Срба проучавао у укупној међусобној повезаности, али и у историјском континуитету њиховог постојања и трајања. Може се, међутим, запазити да он себи није поставио у задатак само да представи целину српске историје у времену које је изучавао. Утврђујући и објашњавајући чињенице он је хтео да изнесе и своје виђење онога што му се чинило значајним а што је требало више продубити. Указујући на то да је учињен историографски пропуст, односно да је наука слабије проучавала положај оних Срба који су после стварања нововековне српске државе остали под турском и хабзбуршком влашћу, он се храбро суочио са тим питањима. Српском народу под Турцима на Косову посветио је више одличних студија, такође и Србима у источним деловима Старе Србије односно онима изван подручја косовско-метохијске области. Између осталог објавио је и запажену монографију о Метохији, за коју сâм каже да је најбољи његов рад, а за коју је искористио велики број извора укључујући сећања појединаца и традицију. За разумевање положаја српског становништва у Хабзбуршкој монархији, односно одржање његове индивидуалности током протеклог времена, академик Стојанчевић је у својим радовима упутио на потребу још бољег упознавања његовог духовног развоја, његове културе, уметности, традиције, цркве итд. Обрађујући се, дакле, оним појавама у прошлости које је требало самостално одредити без обзира да ли су условно биле повезане или не, академик Стојанчевић се упуштао у то да студира и поједине личности користећи у томе каткад и друге изворе да би критички оценио њихов исказ. Била је због тога видљива његова замисао да примерима тадашњих умних српских глава а пре свега књижевних посленика представи наде и очекивања српског народа. Тако су му примери Петра Прерадовића, Вука Караџића, Његоша, Ђуре Даничића били средство да покаже настојања српског народа да доста чини на свом културном преображају. Напокон, указали бисмо и на то како је академик Стојанчевић видео улогу спољног фактора на Балкану и у политици Србије оличеног у интересима европских држава. Концепција става Европе према ослободилачким тежњама српског народа – како је види академик Стојанчевић – подразумевала је у првом реду остварење старе тезе о подели Балкана међу великим силама

при чему је Хабзбуршка монархија у свој простор на југу урачунала и српски. А то значи да је, по његовој оцени, сукобљавање Срба са Аустријом заправо било сукобљавање природног права са принципом прокламованог легитимизма, а што је и обележило цео 19. и почетак 20. века на балканском подручју. У борби Аустрије против Срба била су употребљена и најмодернија тадашња пропагандна средства а то су оптуживање Срба за великосрбизам као и ширење таквог мишљења по Европи, што је повремено тамо стварало о Србима најружнију слику. Стојанчевић је изнео мишљење и о наводном решењу српског питања односно о победи југословенске идеје над српском 1918. године, због чега је његов закључак био да је српско питање остало као један од највећих нерешивих проблема наше балканске и европске историје 20. века. Академику Владимиру Стојанчевићу, који је ушао у десету деценију свог живота и још је пун елана, жеље за научним стварањима, желимо да у томе не посустане и да нам на нашу радост пружи нове доказе свог историографског умећа.

Љубодраг П. Ристић

АКАДЕМИКУ ВЛАДИМИРУ СТОЈАНЧЕВИЋУ У ЧАСТ¹

Објављивање сваког зборника радова посвећеног колеги и прегооцу у одређеној области је, свакако, догађај вредан пажње. Догађај вредан посебне пажње јесте објављивање посебног броја *Гласа САНУ* који је посвећен историчару који, као академик Владимир Стојанчевић, иза себе има деценије изузетног стручног рада и доприноса историјској науци. Задовољство је читати у овом броју *Гласа* радове који су приложени њему у част.

На почетку, у сажетом тексту, о методологији, чврстој документованости, садржајности и објективности а на примерима једне монографије и једног зборника радова о Првом српском устанку академика Владимира Стојанчевића, говори академик Владо Стругар („Владимира Стојанчевића књига о Првом српском устанку“).

Веома компликована и, по Србе неповољна, ситуација на Косову и Метохији онемогућавала је научни рад у време када су ове области постале аутономна покрајина Србије. Упркос томе, Владимир Стојанчевић је, током деведесетих година прошлог века успео да организује два симпозијума – о Ивану Степановичу Јастребову и Петру Костићу

¹ *Глас САНУ* CDXXV; Одељење историјских наука, књига 17. Београд : САНУ, 2015: 339.

– и да тако, како наводи Владимир Бован, упркос свим тешкоћама, подстакне истраживање српске прошлости тог дела Старе Србије („Помоћ академика Владимира Стојанчевића Србима у Старој Србији у проучавању њихове историје“).

Разматрајући све научне радове Владимира Стојанчевића у којима се он бавио Старом Србијом, Славиша Недељковић је утврдио да је Стојанчевић та своја истраживања усмерио у три, међусобно преплетена правца: провинцијална историја Османског царства, завичајна историја Срба и део националне историје свег српског народа („Стара Србија у првој половини 19. века у радовима академика Владимира Стојанчевића“).

Питањем истраживања албанског друштва у Стојанчевићевом делу бавио се Ђорђе Микић („Албанско друштво и политика у делу Владимира Стојанчевића“). Посебно у књигама *Јужнословенски народи у Османском царству (1829–1856)* и *Срби и Арбанаси 1804–1912*. Стојанчевић је, сматра Микић, педантно изучио социјалну, политичку и народносну структуру албанског друштва од краја 18. до почетка 20. века и стварање два типа арбанашког друштва: равничарски и брдско-планински.

Три су сегмента истраживања Владимира Стојанчевића која је, у свом раду, апострофирао Милић Ф. Петровић („Рашка област и Родолф Арчибалд Рајса у делима академика Владимира Стојанчевића“). Опширним захватом Петровић је, до детаља, размотрио Стојанчевићева истраживања Рашке области, делатности Швајцарца Арчибалда Рајса и дела српских историографа Јована Томића и Вукомана Шалипуровића.

Оно што је често у жижи интересовања и бриге сваког политичара и војсковође, па тиме често и историчара, јесте питање улоге и равнотеже објективних околности и *Fortune*. То је питање којим се позабавио академик Коста Чавошки док је настојао да објасни Полибијево схватање овога питања („Полибијево разумевање улоге Тихе у историјским збивањима“). Полибије, вели Чавошки, верује да Тихе (*Fortuna*) има своју улогу али, ипак, ваљано разумевање објективних околности води личности кроз историју.

Филигрански приказ друштвених прилика Источне Србије у периоду од 14. до 16. века плод је изучавања Бранке Кнежевић („Историјске, друштвене и црквене прилике у Источној Србији /XIV–XVI век“). Резултати бурног периода у коме су се, на овом терену, сукобљавали Срби, Бугари, Угри, Румуни и Турци најбоље се огледа у судбини бројних манастира којима се замео сваки траг.

У намери да тему свог прилога, у географском смислу, повеже са извесним делом научног опуса академика Владимира Стојанче-

вића, Ема Миљковић је анализирао значајније радове посвећене прошлости јужне и југоисточне Србије током османског периода („Јужна и југоисточна Србија под османском влашћу као тема југословенске и српске историографије: студије, правци и пројекти“). У широком луку, од незаобилазних радова Душанке Бојанић, Томе Поповића, Радмиле Тричковић, Милана Васића и Олге Зиројевић до новијих истраживачких резултата млађих османиста Татјане Катић, Александра Крстића и Драгане Амедоски, Ема Миљковић указује на то да су њихови радови чврсто утемељени на прворазредној грађи, преваходно османске провенијенције. Истовремено, она подвлачи да систематског и планског истраживања овог подручја у османском периоду још увек нема.

Писање биографије великог војсковође, државника и мецене, „непресушне инспирације“ за многе европске историчаре, Евгенија Савојског, привукло је стручну пажњу Бранка Бешлина („Племенити витез’ и ‘ратник филозоф’ – Евгеније Савојски у светлу досадашњих биографских истраживања“). Он је сачинио стручно богату, за читаоца занимљиву, узбудљиву али сажету анализу већих и по ауторима значајнијих радова о том аустријском војсковођи италијанског порекла и француског образовања. У закључку, Бешлин скреће пажњу на то да се само у неким од анализираних дела помињу Срби као народ, док нема помена ниједног значајнијег Србина, савременика Евгенија Савојског.

Дубоки трагови дела античких писаца у стваралачком опусу Петра Петровића Његоша у фокусу су разматрања Миодрага Стојановића. Чешће у својим раним радовима, а ређе у својим каснијим, зрелим делима Његош јесте, за поједине слике и моралне ставове, налазио узоре у делима античке књижевности и филозофије што – закључује Стојановић – није било само резултат његовог бављења античком књигом већ и Његошевог „мисаоног и поетског израза“ као и његовог „трагичког схватања и доживљавања“ како појединца тако и народа („Његош – читалац античких писаца“).

Упркос општепознатом проблему недостатка архивске грађе неопходне за истраживање историје Србије 19. века, Бојана Миљковић Катић успешно је и веома документовано обрадила промене у структури пољопривреде Србије до шездесетих година 19. века („Структурне промене у пољопривреди Кнежевине Србије“). Размотривши промене у власничкој структури пољопривредног земљишта од откупа турских поседа до законског регулисања и укрупњавања поседа, Миљковић Катићева је анализирао узроке увећавања сеоских поседа, структуре земљишног поседа и заступљених усева, па и регионалне разлике у структури обрађеног земљишта и промене у сеоском пејсажу.

Радомир Ј. Поповић је, такође, прикупио обимну грађу да би саставио кратку биографију једног од мање познатих али типичних устаничких вођа Симе Катића Прекодринца („Симо Катић Прекодринац“). Овај досељеник из Семберије, устаник, трговац, војвода који се истицао јунаштвом али и непослушношћу, добар српски погранични обавештајац који је сарађивао и сукобљавао се и са аустријским властима, човек од поверења кнеза Милоша, који је знао да падне у владареву немилост, и уза све то мали задужбинар, био је, са свим врлинама и манама, типичан представник српског друштва које је израстало у првим постосманским годинама.

Миодраг Матицки својим прилогом („Епске беседе Филипа Вишњића“) указује на, до сада неуочену, беседничку компоненту песама Филипа Вишњића. Те беседе које изговара сам певач или, ефектније, народни јунак, а још упечатљивије и убедљивије Турци када говоре о јунаштву противне, српске стране, упућене су свим Србима. Захваљујући кратким епским беседама из Вишњићевих песама, његово дело је ушло у „српску књижевну и културну традицију, у укупну српску духовност“, закључује Матицки.

Према истраживањима Љиљане Алексић-Пејковић изнетим у синтетичком чланку о италијанском ставу према српском питању током деценије пред, за време и непосредно после велике источне кризе 1875–1878, већина италијанских политичара судбину српског питања гледала је кроз планове коначног италијанског уједињења („Српско питање и политика Италије после њеног уједињења (1870–1880)“). То је значило дефинисање ставова према судбини европског дела Турске и аустроугарском запоседању Босне и Херцеговине. Албанофилија Италије после 1878. је, у основи, имала антисрпски став, уклапала се са интересима Аустроугарске и Турске, те Љиљана Алексић-Пејковић закључује да се већина италијанских политичара тога доба приклонила тези да аустроугарско проширење на истоку мора значити накнаде Италији на западу.

Петар В. Крестић је, за свој прилог овом Зборнику, начинио кратке биографије петнаест најеминентнијих Бачвана, Срба из Аустроугарске монархије („Пречани – знаменити Бачвани“). На овим репрезентативним примерима Крестић је указао на немерљив значај великог броја школованих Срба – Бачвана, који су у огромној мери допринели образовном, привредном, политичком и културном развоју младе Кнежевине.

Извештај националног радника и дипломате Михаила Г. Ристића министру Владану Ђорђевићу драгоцен је документ који је приредио Миле Станић („Програм рада Михаила Г. Ристића у Битољском Вилајету 1899“). Ту је Ристић изложио „мисли којих је био намеран држа-

ти се“ приликом свог конзулског рада у Битољском вилајету. Читавим низом мера Ристић је намеравао да поправи затечено лоше стање у националној пропаганди и предузме темељну реорганизацију српских школа и пансиона.

„Наметање идеје“ о југословенству и њена пропаст јесу основна нит прилога академика Василија Ђ. Крестића („Један оглед о југословенској идеји“). Указујући на то да су илиризам, југославизам и коалиционашко југословенство, у одређеним периодима, настајали као одраз великохрватских политичких и националних интереса, а не искрене жеље за стварањем заједничке државе „два племена једног истог народа“, академик Крестић закључује да антијугословенство у Хрватској није било парадокс већ „природан исход дуготрајног и смишљено негованог расположења“. Зато је и напуштање југословенства као националне идеје и покушај формирања државне идеје под тим именом било осуђено на пропаст.

У периоду од веома компликоване међународне ситуације 1908. године до почетка Првог балканског рата, у Народној скупштини Краљевине Србије често се расправљало о неопходним правцима спољне политике. Разматрајући ток тих дебата академик Михаило Војводић је у свом раду („Србија и Турска уочи Првог балканског рата – Очекивања српских политичара“) истакао важну улогу научника и дипломате Стојана Новаковића који се годинама, у говорима и интерпелацијама, залагао за онакву политику каква би довела до заустављања насиља над Србима у Старој Србији и Македонији. Вишегодишња одбијања Турске да побољша положај српског народа и отвори пут Јадранској железници водила су у рат.

Иако је улазак Сједињених Америчких Држава у рат против Аустроугарске значио ширење рата у Европи, америчко присуство на италијанском фронту имало је више морално-политичке а мање војне ефекте оценио је академик Драгољуб Р. Живојиновић у свом прилогу („Рат у Европи се шири: Сједињене Америчке државе и рат са Аустроугарском 1917–1918. године“). У околностима италијанског минималног војно-поморског ангажовања током 1917. и 1918. године, САД су схватиле, закључује академик Живојиновић, да Италија није хтела предузимати ништа чиме би окрњила одредбе Лондонског пакта. У сразмери с тим било је и америчко ангажовање.

Анализирајући писање британске штампе о Србији у Првом балканском рату, која у предратним годинама најчешће није била наклоњена Србији, Александар Раствојић је према неколиким примерима утврдио да се став острвске штампе током рата битно променио („Британска јавност о Србији у Првом балканском рату“). Хвалећи српске победе британска штампа је, чак – подвлачи Раствојић – подр-

жавала претензије Србије да добије излаз на Јадранско море. На сличном становишту стајала је и група британских интелектуалаца – пре свих, Х. В. Темперлеј и Р. В. Ситон-Вотсон – која се здушно залагала за српске интересе: ослобођење сународника у Турској и излазак на Јадранско море. Објективни Растовић није заобишао ни супротне, изразито тенденциозне случајеве: Мери Дарам, на пример.

Прилог иностраног члана САНУ Јелене Гускове јесте анализа међународне делатности Русије и њеног односа према НАТО алијанси у вези са питањем кризе на Косову и Метохији и планирања војне интервенције против Савезне Републике Југославије (*Нова сџирала кризе на Косову и њозиција Русије (1997–1998)*). Веома интензивна делатност Русије по том горућем међународном проблему у многоме је зависила, утврдила је Гускова, „од личних карактеристика политичких фигура у Кремљу“. Отуда у тадашњој констелацији међународних околности Русија није могла спречити НАТО агресију на СРЈ, закључује Гускова.

При крају Зборника је једини рад из области историје уметности. У свом прилогу („Западноевропска графика и српска уметност“) Љиљана Стошић на неколиким примерима упечатљиво показује како су западноевропске библије, амблематске књиге и графички листови утицали на српску ликовну и примењену уметност у дугом периоду од средине 18. па све до почетка 20. века.

На крају публикације посвећене академику Владимиру Стојанчевићу налази се вредан прилог Станише Војновића: „Додатак библиографији академика Владимира Стојанчевића (2004–2014)“. Детаљној библиографији тог периода претходе кратка биографија, навођење широког круга научних области у којима је академик Стојанчевић оставио трага својим историографским радовима и листа бројних публикација које је уређивао или у којима је сарађивао. Да би био приказан значај публикованих дела академика Стојанчевића у протеклој деценији довољно је подвући да је од 37 наслова књига чак двадесет обухваћено насловом *Из српске историјске прошлости (1804–1918)*. Тај наслов и њиме обухваћен период довољно говоре о величини и значају Стојанчевићевог дела.

Радове приложене за овај, свечани број *Гласа САНУ* наизглед не повезује заједничка тематска нит. Повезује их, међутим, нит струке која је окупила пријатеље, колеге и сараднике академика Владимира Стојанчевића. Утолико је вредност овог Зборника већа.

АЛЕКСАНДАР РАСТОВИЋ

ПРВИ БАЛКАНСКИ РАТ – СТО ГОДИНА ПОСЛЕ

Зборник радова *Први балкански рат 1912-1913. Историјски процеси и проблеми у светлости стогодишњице искуства*, објављен 2015. године у издању САНУ, а под уредништвом академика Михаила Војводића, садржи радове са Међународног научног скупа истоименог назива, који је у организацији Одељења историјских наука САНУ одржан 24. и 25. октобра 2012. године, у тренутку када се обележавала стогодишњица његовог почетка. Први балкански рат је представљао један од најзначајнијих догађаја у модерној историји српског, али и других балканских народа, и то не само у политичком него и у друштвеном и цивилизацијском смислу. Овај рат је означио завршетак вишевековне националноослободилачке борбе народа Балкана против Османског царства. Што се тиче Србије, она је у рат ушла у намери да коначно ослободи своје сународнике у Старој Србији од турске власти, а изласком на море реши питање своје политичке и економске независности.

Стогодишњица почетка Првог балканског рата обновила је у делу европске, а пре свега англосаксонске историографије, стару дилему око његовог карактера, и покренула разна питања, између осталог и оно о наводним прогонима турског и албанског становништва на новоослобођеним територијама од стране савезничких балканских војника, а све у циљу ниподаштавања његове позитивне улоге и националноослободилачке димензије. Такве спекулације у последње време највише заступају представници тзв. ревизионистичке историографије Ноел Малколм, Миранда Викерс, Ричард Хол, Холм Зундхаузен, Кристофер Кларк, следбеници Павла Миљукова и Хенрија Бреилсфорда, аутора необјективног „Извештаја Карнегијеве фондације“ из 1913. године, који данас, нажалост, служи као парадигма за стигматизацију Србије и њене улоге у Првом балканском рату. Управо зато овај Зборник радова који данас промовишемо аргументовано и објективно, а пре свега уз коришћење нових докумената, мемоара, дневника, штампе и других релевантних чињеница, оспорава ту и неке сличне тезе које су се, нажалост, добрим делом усталиле у европској и светској историографији последњих неколико година.

У композиционом смислу Зборник садржи уводну реч академика Војводића и двадесет девет радова, сврстаних у пет тематских кругова којима су покривене све теме важне за сагледавање процеса који су претходили балканским ратовима, разумевање судбине простора где су се одигравале ратне операције савезничких војски, као и пи-

тање историјског, цивилизацијског и друштвеног наслеђа Првог балканског рата које данас поново постаје актуелно. Прву целину чини шест текстова у којима су, између осталог, представљене политичке, безбедносне, верске прилике у предвечерје рата, анализирани узроци који су довели до избијања ослободилачких ратова, презентован став српског народа и његове елите у Угарској према догађајима из 1912. године.

У раду „Економски чиниоци националне стратегије Србије уочи Првог балканског рата“ академик Михаило Војводић истиче да, поред националног ослобођења и уједињења српског народа у европским деловима Турске са матицом, један од разлога уласка Србије у рат треба тражити у потреби њеног ослобођења од притисака и економске зависности од Беча. Српска офанзивна политика против Турске заправо је представљала претњу аустријским експанзионистичким плановима према југу и зато је Србија требало да буде следећа мета након анексије БиХ, при чему су економски инструменти представљали важно оруђе за њено потчињавање, и први корак ка њеном политичком гушењу.

У тексту „Срби из Угарске и балкански ратови“ академик Василије Крестић анализира како је Први балкански рат доживела српска политичка и културна елита у Угарској. Срби из Угарске су у 20. век ушли партијски и политички разједињени, доживевши неуспех у својој политичкој борби против дуализма, често стављајући партијске изнад националних и државних интереса. Констатујући да су у предвечерје балканских ратова поједини српски представници показивали малодушност и спремност да одустану од борбе против аустроугарске државе, ипак, закључује академик Крестић управо су ти ратови оставили снажан утицај на Србе у Угарској и проузроковали преокрет у погледима српског народа и његове политичке и интелектуалне елите. Догађаји из 1912. су у многоме допринели интеграцији српске националне мисли и покрета.

Академик Владимир Стојанчевић у прилогу „Срби на Једрену у рату са Турцима 1912-1913. Спор око заробљавања Шукри-паше“, разматра улогу друге српске армије предвођене генералом Степом Степановићем у опсади Једрена, те друге турске престонице и стратешки веома важног града. Политичку, економско-социјалну и верску ситуацију у Старој Србији до избијања Првог балканског рата анализирао је др Славенко Терзић, дописни члан САНУ, у раду „Прилике у Старој Србији уочи ослобођења 1912. године“. Истичући да је спирала анархије, насиља и злочина против Срба у Старој Србији у првој деценији 20. века доживела драматичан успон, аутор изводи закључак да је ослобођење балканских нација 1912. године недвосмислено пред-

стављао велики друштвени, социјални и цивилизацијски напредак.

Доктор Душан Батаковић се у раду „Србија, арбанашки покрети и заштита Срба на Косову и Метохији (1878–1912)“ бави питањем положаја Срба на Космету од Берлинског конгреса до 1912. године, примећујући да је Србија са променљивим успехом, и то само на верско-просветном и дипломатском плану настојала да одбрани свој народ од злочина Арбанаса муслимана. Анализирајући покушаје српске владе да са албанским вођама успостави контакте како би се смањили албански злочини над Србима, аутор истиче да они нису успели. Албански устанци 1910/12 краткотрајно су довели до успостављања међусобних веза, али су се и оне заснивале само на отпору младотурцима како би се пољуљала турска власт у њеним европским деловима.

Радослав Распоповић у тексту „Русија и преговори о савезу Србије и Црне Горе“ износи тезу да руска балканска политика није имала пресудну улогу у стварању Балканског савеза. По њему је циљ руске политике био да се та алијанса искористи за очување статуса кво на Балкану, а не за рат са Турском. Распоповић тврди и да се у случају склапања савеза Србије и Црне Горе може само условно говорити о руском утицају.

У оквиру другог тематског блока који садржи једанаест чланака, преовлађују радови у којима се разматра став великих сила према балканским ратовима, као и њихов однос према српском питању и националноослободилачким циљевима Србије у том периоду. У тексту „Аустроугарска и балкански ратови“ Жан Пол Блед, француски историчар и инострани члан САНУ, прецизно је изнео аустријске планове у вези са Србијом, од предлога Конрада Хецендорфа, начелника аустроугарског генералштаба о превентивном рату против Србије до упорног настојања да се Србији онемогући излазак на Јадранско море.

Професор Ђорђе Микић је анализирао како је Први балкански рат утицао на унутрашње прилике у Двојној монархији, док је Драга Мاستиловић приказао став српске политичке елите у Босни и Херцеговини према догађајима из 1912, указујући да је она на разне начине помагала борбу Србије и Црне Горе, излажући се прогонима од стране аустријских власти. Српско питање у политичким плановима Италије у 20. веку представила је др Љиљана Алексић Пејковић, док је однос Француске према стварању албанске државе обрадила Биљана Стојић. Делатност Николе Хартвига, руског посланика у Београду током балканских ратова, изложио је Ђорђе Ђурић који је указао да је Хартвиг током своје дипломатске мисије у Србији остварио снажан утицај на српску политику, одбацујући уврежено мишљење у српској публицистици да је Хартвиг био већи Србин од Срба, сматрајући такве оцене преувеличаним и неутемељеним.

Први балкански рат, а посебно успеси балканских савезника, били су честа тема расправа у британском парламенту тих месеци о чему је писао Александар Растовић. Грчку перцепцију Првог балканског рата дао је професор Спиридон Сфетас, док је положај архипелага Додеканез пре и током Првог балканског рата представио Панајотис Харитос. Чланак Душка Топаловића односи се на деловање хуманитарно-медицинске мисије шведског Црвеног крста у Србији током Првог балканског рата, док је Кристер Јоргенсен анализирао рад војне мисије норвешког пуковника Хенрија Ангела који је такође у исто време боравио у Србији.

Трећи блок доноси пет радова који се тичу лингвистичко-дијалектолошке проблематике и богате језичке баштине на просторима Старе Србије и Косова и Метохије, као и активности СПЦ и српских уметника током ратних операција 1912. Академик Александар Лома је у раду „Језичка и етничка прошлост Старе Србије“ разјаснио у којој мери се везивање имена Стара Србија за области доњег Подримља око Призрена и Горњег Повардарја око Скопља и Тетова може сматрати историјски оправданим, при чему је анализирао дијалекатске односе на том простору, на основу топономастике. Слободан Реметић, члан АНУРС, у тексту „Стара Србија и дијалекатска карта српског језика“ изнео је тезу да говори Старе Србије имају велики удео у кројењу дијалекатске мапе данашње Србије, а доктор Рада Стијовић представила је историјат језичких испитивања на тлу Косова и Метохије која су систематски започета тек после завршетка Првог балканског рата.

О улози српске цркве и њеног свештенства у балканским ратовима до сада се није много писало у домаћој историографији. Зато је чланак професора Предрага Пузовића о помоћи СПЦ и свештеника српском народу и Србији у тим догађајима користан прилог расветљавању ове значајне проблематике. Велики допринос победи Србије у Првом балканском рату дали су и уметници, нарочито сликарке и сликари који су организовали бројне ликовне представе и изложбе са циљем чувања сећања на српске победе и визуелне презентације српске државне и политичке идеологије. О ангажовању уметника тих месеци писао је др Ненад Макуљевић.

Четврта целина садржи текстове који разматрају значај мемоара и наративних извора у целовитом сагледавању слике о балканским ратовима и став савремене европске и светске историографије о тим догађајима. Турска историографија је готово јединствена у оцени да је Први балкански рат представљао националну катастрофу која је поред територијалних губитака генерисала и велику економску и избегличку кризу Османске државе. Драгоцено сведочанство о стању

турске армије, њеног командног кадра, ратних планова, моралу турских војника и официра налазимо у мемоарима њихових војсковођа и генерала који нам разоткривају аутентично лоше стање у турској држави и друштву тих недеља и месеци. Управо два таква сведочанства, Абдулах-паше и Махмуда Мухтар-паше, високих турских командних официра је приредила др Мирјана Маринковић. Поред мемоара важне наративне изворе представљају и илустровани часописи који су штампани на територији Србије током Првог балканског рата. О три таква часописа је писао Милић Милићевић, док је најновије и најважније бугарске публикације о догађајима из 1912. представио бугарски историчар Наум Кајчев. Преглед нове европске, а пре свега англосаксонске историографије о Првом балканском рату, колоквијално назване „постверсајска продукција“ приредио је Милош Ковић.

У оквиру петог тематског круга налазе се три текста о савременим правним и геополитичким погледима на балканске ратове, али и на Косово и Метохију. У тексту „Косово и Метохија сто година после ослобођења“ академик Коста Чавошки је анализирао шта је остало од тековина стечених у балканским ратовима, и размотрио ток преговора државних органа Србије и Европске уније о статусу Косова и Метохије. Јелена Гускова, инострани члан САНУ, у чланку „Турски фактор на Балкану у савременим геополитичким условима“ указује на све већу присутност турског фактора на Балкану, који се из сфере економије, просвете, науке и културе све више премешта на поље политике. Веће присуство Турске на Балкану по Гусковој значиће само већу напетост међу њеним народима. Коначно, академик Зоран Лакић у прилогу „Борба за Балкан-сто година после-Балкански ратови 1912–2012. године“ истиче да су ти ратови допринели интеграцији свести његових народа, а посебно српске националне свести.

Зборник радова о Првом балканском рату, стручно, мултидисциплинарно, објективно и рекли бисмо свеобухватно, а на основу нове необјављене и објављене архивске грађе, али и мемоаристике разматра догађаје и процесе који су умногоме утицали на судбину Балкана и Европе у наредним годинама и деценијама. Такође, овај Зборник даје стручно утемељене одговоре и на неке недоумице или произвољности које су до сада оптерећивале историографију Првог балканског рата, односно осврће се на покушаје ревизије или превредновање досадашњих оцена о тим догађајима, али отвара и нова поља односно теме, на пример из тзв. „историје одоздо“, за озбиљна и дуготрајна научна истраживања. Уверени смо да ће овај Зборник свакако бити незаобилазан и сигуран путоказ будућим генерацијама историчара који ће се бавити проблематиком балканских ратова.

ВЛАДИМИР СТОЈАНЧЕВИЋ

ПИСМО

Дозволите ми, најпре, да Вас срдечно поздравим и извиним се што нисам у ситуацији, из старосно-здравствених разлога, да данас будем са Вама. И то у тренуцима велике почасти која ми се указује од стране Одељења историјских наука САНУ, управо Трибином Библиотеке САНУ. Повод за овај свечани чин била је 90-годишњица живота, такође и 66 година мога континуираног научног рада у САНУ – почев од далеке 1950. године.

Пре свега желим да изразим дубоку захвалност уреднику *Гласа* академику Љубомиру Максимовићу и секретару Одељења историјских наука академику Михаилу Војводићу. Захваљујем се и свим ауторима који су приложили своје радове: колегама академицима из Одељења историјских наука и Одељења друштвених наука, професорима са некадашњег Филозофског факултета у Приштини, професорима са Филозофског факултета у Нишу, професорима са Универзитета у Бањалуци, колегама из Руске академије наука, професорима са Универзитета у Новом Саду, професорима са Филолошког факултета у Београду, колегама из Института за књижевност и уметност, колегама из Историјског института, сарадницима Балканолошког института САНУ, колегама из Архива САНУ и др.

У предстотим годинама свога живота, проведеног у великом и трудољубивом раду и са искреним тежњама за истином у истраживачком и списатељском послу – најсрдачније захваљујем на овим дирљивим и чињенично тачним речима о мени и моме истраживачко-научном залагању изреченим од стране чланова Одељењског *Редакционој одбора*. Дубоко сам му захвалан за то, истовремено са најбољим жељама за што већи и бољи успех у даљем раду Одељења историјских наука, у коме сам провео – ево биће за месец-два дана – пуних 38 година, увек имајући у виду углед и успех научне мисли и стваралачких остварења наше Академије, чију јубиларну 175. годишњицу обележавамо и прослављамо управо ове године.

Хвала Вам на лепом и колегијално искреном дару – најпријатнијој успомени, успомени коју ћу носити до краја свога још преосталог живота. Живели и свако Вам добро поштоване присутне колеге и гости. Са дужним поштовањем од данашњег слављеника, 94-годишњака – академика Владимира Стојанчевића.